

Adrigán Erzsébet

A kisiskoláskor és a demokratikus értékek közvetítésének lehetőségei

A tanulmány a kisiskolás kort jellemző mentális sajátosságok alapján vázolja fel a demokratikus értékek fejlesztésének lehetőségeit. Bemutatja, miért szeretik ebben az életkorban a gyerekek a versengő helyzeteket, mi jellemzi a szabályokhoz való viszonyukat, mi a szerepe a teljesítménynek a kisiskolások életében. Jól érthető példákkal magyarázza és illusztrálja, azt az elsőre meghökkentő állítást, hogy ebben az életkorban szeretni tanulnak a gyerekek. Bemutatja a gyenge identitás és az előítéletes gondolkodás között összefüggéseket, és ezzel kapcsolatban az előítéletek ellenében ható fejlesztés lehetőségeit.

A demokratikus értékek szerint működő egyének és közösségek meghatározott fejlettségű személyiséget feltételeznek. Az együttműködés, a másság tolerálása, az élet mindenek feletti védelme, az együttérzés a másikkal csak akkor lehetséges, ha a személyiség képes az érzelmi önszabályozásra, a szorongás és az agresszív késztetések megfékezésére, az empátiára. Mindezek a személyiségbeli jellegzetességek már alapjaiban léteznek a kisiskolás korban. Ha egy 6-10 éves gyerek agresszív a társaival vagy önmagával szemben, ha nincsenek barátai, ha nem érzi jól magát a saját korosztálya tagjai között, akkor pszichológus szemmel segítségre szorul és tünetként értékelődnek a jelzett nehézségei. Az egészséges, jól fejlődő kisiskolás szívesen tölti az idejét a vele egykorúak társaságában, bonyolult szerep- és szabályjátékokkal szórakoztatják magukat vagy éppen megbeszélnek egy mindnyájuk által látott futballmérkőzést, filmet és véleményt formálnak a látottakról, hallottakról.

A kisiskoláskor, vagy, ahogy a pszichológiai szaknyelv nevezi ezt az életszakaszt, a latencia időszaka, ami viszonylagos egyensúlyt hoz a gyerekek számára. Ez az egyensúly azonban nagyon törékeny.

Az iskolakezdéssel a gyerekek bekerülnek egy felnőttszerű világba. Napi feladatokkal, kötelességekkel találják szembe magukat, amelyeknek az elvégzése jutalmat vagy nem elvégzése büntetést von maga után. Játszani, a saját kedvük után menni vagy leckét írni, feladatot teljesíteni most válik először komoly kérdéssé. A tanítónő nem az anyuka, aki enyhe dorgálással veszi tudomásul, hogy amit kért az nem lett teljesítve vagy megadónan elengedi a kiszabott feladat elvégzését. A tanító néni úgy fejezi ki a rosszallását, hogy annak már következménye lesz. Szomorú macifejet rajzol a füzetbe az elmaradt lecke helyére, vagy fekete pontot ad. Mindennek az elviselésére azonban már képessé válik, különösebb önérzeti krízis nélkül egy egészséges 6-10 éves gyerek. Nemcsak elviseli, de motiválja is őt az értékelés – ez különösen a 6-8 évesekre jellemző. Egy gyerek iskolába engedésének, azaz az iskolaérettségnek egyik legfőbb feltétele az, hogy legyen feladattudata. Ez annyit jelent, hogy ha egy családon kívülálló személy – pszichológus, óvó néni (nagycsoport vége felé), tanító néni, ha kér tőle valamit azt megteszi, még akkor is ha az nem éppen kedvére való. (A családon belül általában kevésbé engedékenyek, szolgálatkészek a gyerekek – szerencsére, ami azt jelezheti, hogy otthon szabadabbnak érzik magukat, mint az intézményi

közösségekben. Az előzőekben ezért lett megkülönböztetve családtag és preferált felnőtt egymástól.)

Ebben az életszakaszban a gyerekek már jól képesek megkülönböztetni a realitást és a belső fantázia világot egymástól, ami szintén jelzi alkalmasságukat arra, hogy iskolai teljesítményeket nyújtsanak. Az úgy nevezett elsődleges folyamatokhoz hasonló erővel bírnak a lelki, mentális működés másodlagos folyamatai. Az elsődleges folyamatok legfőbb jellegzetességei a következők: a gondolkodást a vágyak, egyéni igények irányítják ; téri, idői szabályszerűségek, egymásutániség nem érvényesül, a logika szabályai ismeretlenek, az egyik dologgal kapcsolatos érzés,élmény gondolat egy másikra áttolva is érvényes, anélkül hogy a külső valóság ezt megerősítené. A kisiskolás kor kezdetétől ez a működés mód egyre inkább csak az álmodásban és a nappali ábrándozásokban, fantáziákban érhető tetten. A másodlagos folyamatokat ezzel szemben a realitás uralja. Téri, idői szabályok figyelembe vannak véve, ok-okozati összefüggések használata jellemzi, a logikai törvényszerűségek mentén szerveződik a gondolat.

A latencia korú gyerek számára e két gondolkodási folyamat hiába válik ketté, a köztük lévő biztos határ könnyen felborul – ez különösen a 6-8 éves korosztályra igaz. Ezt a labilitást maguk a gyerekek is jól érzik, számukra ez ijesztő tud lenni. Ezért nem szeretnek a felnőttekkel olyan mélyebb beszélgetésekbe elegyedni, amiben elszabadulhat a fantáziájuk, ezek elsősorban olyan témáknál lehetségesek, amik közvetlenül a saját személyüket, kapcsolati viszonyaikat érintik például: miért nehéz neki a húgával kettesben lennie otthon délután. Ez egy veszélyes téma lehet, mert kiderülhet, hogy ilyen-olyan kellemetlen kósza érzései vannak a húgával szemben, amik abban a pillanatban, hogy gondolkozni kezd róla tudatosulhatnak és megijeszthetik. A rossz érzést, gondolatot nehéz ahhoz a tényhez igazítani, hogy egyébként meg szereti a testvérét. Hogy tud ez ellen védekezni? Kikerüli, elutasítja azokat a beszélgetős helyzeteket, amelyek rossz érzéseit, rossz gondolatait, rosszságait felszínre hozhatják. Arról viszont már szívesen beszélget ugyanez a gyerek, hogy szerinte miért jó az, ha van egy gyereknek testvére.

Alapvetően két dolog miatt mondhatjuk, hogy a latencia periódusa csak látszólagos kiegyensúlyozottságot hoz a gyerekeknek. Az egyik ok az, amiről fentebb volt szó: tudják már a nagyfiús, nagylányos gondolkodást alkalmazni, de könnyen fel is tudják adni, ha túl személyes a felvetett téma vagy egyéb okok miatt szoronganak. Ilyenkor meg kell tapasztalniuk saját esendőségüket, kicsiségüket. A másik fő ok pedig a gyerekkori amnézia következménye.

Az ödipális feszültségeken a gyerekek az elfojtás segítségével jutnak túl. A féltékeny, rivalizáló érzések a nemi szereppel és az azonos nemű szülővel való azonosulás révén a múlthoz rendeltté válnak. Mindezek következménye a gyerekkori amnézia. Korábbi éveikre vonatkozó lényeges személyek, események esnek ennek áldozatául. Ezt az emlékezeti gyengeséget veszteségként élik meg általában a gyerekek, amihez sokszor egy új, eddig ismeretlen szorongás társul, hogy ezek után talán mindig így lesz. A bizonytalanság, hogy nem bízhatnak saját emlékezetükben félelmet szül. Számukra a legkellemetlenebb mondatok ekkor egy ideig így kezdődnek: ugye emlékszel, amikor....., , ugye még tudod milyen volt, amikor.... . Saját múltjukra emlékeztetni őket kerülendő téma.

A mentális működésükkel, memóriájukkal kapcsolatos - fejlődéstanilag indokolt – kételyek, bizonytalanságok 9-10 éves korra elmúlnak.

Ugyanakkor ennek az életszakasznak egy új szüleménye a felnőtt beszélgetések megjelenése, ami a témákra és a módra is érvényesek. Ilyen témák a reális, a gyerekek számára is ismert események megbeszélése, mint egy focimeccs, ahol sok vagy kevés gól született a kapus vagy a csatárok hibáiból pl. Vagy az általuk kedvelt, számítógépes játékok, televízió műsorok megbeszélése, mint amilyen például a Megasztár, ahol lehet drukkolni egy-egy szereplőnek és hétről-hétre követni, hogyan alakul a verseny.

A rivalizáló érzések nem szűnnek meg ebben az életkorban se teljesen, ahogy a felnőttkorban se. A latencia korú gyerekek szeretik általában a versenyeket, versengést. Ezt az igényüket szolgálják ki azok a számítógépes játékok, amelyek során az egyik szintről a másikra lehet jutni. Ez számukra a győzelem, sikeres versenyzés élményét is adhatja. Az iskolai szünetekben az udvaron megfigyelhetjük azt, hogy milyen szívesen játszanak az ilyen korú gyerekek fogócskát vagy még inkább kidobó játékot. Fiúk – lányok vegyesen vesznek nagyon gyakran rész ezekben az időtöltésekben. A versengős közös játék öröme képes felülmúlni a körükben egyébként jellemző nemek szerinti elkülönülés igényét. Ez utóbbi a nemi szerepek megszilárdítását is szolgálja.

A testi ügyesség fejlődése, fejlesztése természetes igényükké válik. Szívesen kísérleteznek a görkorcsolyával, gördeszkával, focilabdával, megpróbálkoznak a fára mászással és így tovább. Nagy népszerűségnek örvend már a körükben is az x-box kinect, ami lehetővé teszi a számukra azt, hogy bármilyen sportágban szabadon, kedvük és aktuális igényeik szerint próbára tehessék magukat. Ez támogatja azt a fejlődési szükségletüket, hogy szabad mozgásos kísérletezgetéseket tegyenek. A felnőtt irányítása alatt és kezdeményezésére történő mozgás gyakran feladatot jelent a számukra, ezért kevésbé kedvelik. Ugyanakkor a társadalmi sztereotípiák alapján tipikusként elfogadott fiús és lányos mozgásformákat szervezett formában is szívesen választanak. Ilyenek a lányoknál a művészi torna, a jazz balett vagy a fiúknál a foci és a küzdősportok. A testi ügyesség ebben az életkorban gyakran közösségi érték. A mozgásban egyes gyerekek gyakran szereznek elismerést fizikai képességeikkel a kortársaik körében, ez hangsúlyozottan érvényes lehet a fiúk körében hisz a férfi nemi szerepről alkotott sztereotípiáknak része a testi erő, testi leleményesség.

Az egyéni versengéssel szemben kedveltebb a gyerekek körében a csoportos forma, ez a kortárs csoportokhoz tartozás érzését erősíti, és az esetleges kudarcélményeket enyhíti; lehet a csoportokat nemek szerint is megalkotni, de lehet vegyesen is. A nemek szerinti csoportalkotásnál fontos pedagógiai szempont az, hogy a VESZTES ÉS A GYŐZTES csapatok is KAPJANAK VISSZAJELZÉST arra, amiben JÓK VOLTAK így a fiúk és a lányok közt éppen megnyilvánuló különbségek nem az ellenségeség irányába mozdulnak el, amire könnyen kialakítható egyébként a gyerekekben a hajlandóság a fent részletezett okok miatt.

Attól függően, hogy milyen a gyerekcsapat szociometriai szerkezete lehet a gyerekek által szabadon kialakított csoportokat és a pedagógus irányításával létrehozott csoportokat alkotni. Ez utóbbival jelentős pedagógiai és pszichés hatás váltható ki. Pl. visszahúzódo gyereket olyanok közé tenni, akik aktívak, de olyan feladathelyzetet teremteni, amikor a csoportot csak egy valaki képviselheti – a pedagógus által kijelölt visszahúzódo gyerek - egy-egy részfeladatnál, de a részfeladat sikeres elvégzéséhez a csoporttagok ötleteire, tudására, együttműködésére, ügyességére is szükség van. Az ilyen jellegű helyzetek azt képesek demonstrálni, hogy egy közösségben MINDENKIRE SZÜKSÉG van.

A kudarchelyzetek úgy enyhíthetők hogy viszonylagossá vannak téve: MOST TI VESZÍTETTETEK.....de nagyon tetszett, ahogy küzdöttetek, azt láttam,hogy igyekeztetek mindent megtenni azért hogy.....

Lényeges további szempont, a versenyhelyzet hangsúlyozása helyett (mellett) a közösen átélt jó élmény kiemelése – ÚGY LÁTOM NAGYON TETSZETT EZ A FELADAT NEKTEK..... pl.

A gyerekek a spontán mozgás szeretetük révén képesek befogadni az egészséges életmód, a test épségének és ezen keresztül a természet, a környezetük védelmének is a szempontjait. Az egészség, az élet, a természet és a környezet védelme, mint érték számukra az ebben az életkorban jelentkező metafizikai feszültség révén is szerepet kaphat. A 8-9-10 éves gyerekeket érdekli az élet és halál kérdése, megérteni kezdik az élet végességét – ez szorongásokkal teli tudássá válik. Az élet mindenek fölötti védelme - az élet véges, erre döbben rá ez a korosztály, de az élet értékes is, mert jó élni. Tananyagban megjelenhet: a természet „élete” is véges, ha nem vigyázunk rá és a védelem lehetőségei –pl. lehet kihaló félben lévő állatokról szó meg arról, hogy milyen lépéseket tesz a felnőtt világ azért, hogy ez ne így legyen. Meg lehet kérdezni a gyerekeket arról, hogy ők mit tennének. Ha a fantáziájuk teret kaphat, ebben a kérdésben az már felébresztheti bennük a környezettudatos viselkedés igényét. Itt, ami érdekes lehet a számukra, olyan történetek valós személyekről, akik hősiessé módon küzdöttek, küzdenek a természet, állatok védelméért vagy a saját életükért. A hősiesség fontos szempont a gyerekek számára.

Az élet és a természet védelmének a számukra is elérhető lehetősége a szorongásnak az elviselését, közben tartását segítheti. Akárcsak azok a játékok, amelyek a valóság figyelmen kívül hagyásával a sok-sok élet lehetőségével ajándékozzák meg a szereplőket. De a Tom és Jerry-t nézve is átélhetik azt, hogy mennyi, a valóságban túl nem élhető szerencsétlenség és baj után még mindig élnek a főszereplők. Kimondatlanul is sok-sok életük van. Népszerű és szorongást enyhítő számukra minden olyan történet, ahol a szereplők halhatatlanok vagy csaknem halhatatlanok. A Star Wars vagy a Gyűrűk ura népszerűségét ennél a korosztálynál – elsősorban a latencia második szakaszában lévő, tehát 8-9-10 éves gyerekeknél - jórészt annak köszönhetette, hogy a halálos rémületet kiváltó helyzetekbe kerülő pozitív hősök sikeresen megküzdöttek a lehetetlenül nagynak látszó erővel, azaz túléltek minden csapást.

A kedvelt mesék, történetek szereplői már realitáshoz közeli figurák – királyok és királynők meg királykisasszonyok, akik akár most is élhetnének, hiszen vannak országok, ahol még igaziból élnek, vagy a szabólegények, vagy a legkisebb fiú a parasztcsaládban vagy kedvelté válnak a hajdan élt nagy királyokról, hadvezérekről szóló mondák. Ezekben a történetekben a valóság és a meseszerűség, meg a vágy pont úgy keveredik, ahogy keverednének a reális gondolatok az irreálissal az ilyen korú gyerekek esetében, de ami ellen a valóságban védekezniük kell, különben képtelenek lennének iskolai teljesítményekre. Lényeges eleme az általuk kedvelt történeteknek, hogy a szereplők gyakran olyan hősök, akik megküzdnek a nehézségekkel. A kitartás, a szorgalom, a bátorság, az éleselméjűség, a rátermettség, az ügyesség, a leleményesség, a szépség, a kedvesség, a jószívűség, a hűség azok a jellemvonások amikkel a leggyakrabban rendelkeznek. Ezek egyben azok az értékek, amelyek kiemelkedő szerephez jutnak ennél a korosztálynál, amelyek elfogadható, vágyott ideálok a számukra.

A latenciakor idején zajlik az ödipális fázis lezárulásának eredményeként kialakult felettes-én megszilárdulása. A gyerekek számára ekkorra a követendő értékek már nem személyhez kötöttek, azaz például nem azért nem teszi a zsebébe az üzlet polcáról levett csokit, mert az anyja ezt nem szereti, hanem azért, mert tudja, hogy AZ A SZABÁLY, hogy előbb a kosárba kell tenni, hogy ki lehessen fizetni és csak ezután kerülhet a zsebébe. Fontossá és követendővé válnak a szabályok, szigorúan és mereven ragaszkodnak hozzá, ha ettől eltérnek heves büntudatot élnek át a gyerekek. A felettes-én mint új funkciókat betöltő személyiség rész kezdetben - míg szerepköre nem eléggé szilárd - meglehetősen nagy szigorral igyekszik betartatni a gyerekekkel a szabályokat. A 6-8 éveseknek általában egy merev, a szabályokhoz pontosan ragaszkodó belső rendhez szükséges igazodniuk ahhoz, hogy elégedettek lehessenek önmagukkal. A 9-10 éveseknek már nincs szüksége erre a hajlíthatatlan szigorúságra, a szabályok számukra is fontosak és betartandók, de már képesek némi latolgatásra. Ekkorra könnyedén belátják azt, hogy a tanító néni nem kivételezik azzal a gyerekekkel, aki mondjuk nem tanulta meg a feladott verset kívülről és mégsem kapott beírást vagy egyest vagy feketepontot, mert a tanító azt szeretné ha legközelebbre megtanulná. Azt szeretné, hogy a gyerek tudja, előbb vagy utóbb, de tudja. Ha a felnőtt képes a gyerekekkel a szabálytól való eltéréseit megindokolni, akkor a számukra ez egy minta is arra, hogy a latolgatásnál több szempontot is figyelembe vesz az ember, ami egyben a szabályok hierarchizáltságát is megmutatja nekik. Így tudja az emberség, a jószívűség, a tudás, az együttműködés, mint érték például felülmúlni az osztályozás szabályát.

A korábbi életszakaszokhoz képest a másik szempontjait is figyelembe tudja már venni. Pedagógiai szempontból támogató számukra az, ha a tananyagban megjelenő történetek szereplőinek megjelennek az eltérő motivációi és az ennek ellenére történő együttműködés közöttük.

A kisiskolás életében először napi szinten találkozunk azzal, hogy a teljes személyiségének pusztán egy töredék része: a tudása, a teljesítménye kiemelkedő fontossággal bír. Az egészséges gyerekek számára is szorongató lehet ez, különösen akkor, ha a felnőtt világtól – szülőktől, rokonoktól, ismerősöktől, tanító nénitől - nem kap elég visszajelzést arra, hogy jó vagy rossz iskolai teljesítményétől függetlenül ő értékes és a felnőttek által megbecsült személy. Ebben az életszakaszban a felnőttek részéről a gyerek fejlődését szolgáló feladattá válik annak hangsúlyozása szóban, tetteben egyaránt, hogy a teljesítmény fontos, de nem befolyásolja a gyerek szerethetőségét, személyének megbecsültségét, értékességét. Az iskolakezdés sokuk számára meghozza azt a tapasztalatot, amit előbb utóbb mindenki megszerez, hogy a képességeink korlátozottak. Nem mindenben tud az ember egyformán örömteli, jó teljesítményt nyújtani még akkor sem, ha akar. Ennek elfogadása a lelki egészség egyik alappillére. Ebben a gyerekek segítségre szorulnak. Gyakran az általuk kedvelt hősök a halhatatlanságuk, vagy csaknem halhatatlanságuk mellett ebben vagy abban ügyetlenek, segítségre szorulnak vagy fogyatékosak. Gondoljunk a Star Wars egyik főszereplőjére, akinek hiányzik a fél karja vagy a vitéz szabólegényre, aki segítséget kap és vesz igénybe. Gyengeség, hiányosság és hősiesség megfér egymás mellett. Ez erősítő gondolat az iskolás korú gyerek számára.

A kisiskoláskorú gyerekek mentális működésének sajátosságait ismerve tudjuk, hogy ez az életszakasz önmagában is meglehetősen szorongásokkal teli. A gyerekek, ha nem is tudatosan

megtapasztalhatják ezeken keresztül is kicsinységüket. Ráadásul az iskolában találkozhatnak olyan gyerekekkel, akik ha akarnak se tudnak teljesíteni ilyen-olyan részképesség zavarok miatt. A tanárokon és a felnőtt világon múlik az, hogy a gyerekek miként értékelik ezeket az osztálytársaikat, hogy mit kezdenek a másságukkal. Ha a felnőtt világot a teljesítmény túlértékelése jellemzi, ha nem tanúsít elég empátiát a dyslexiás, diszgrafias, stb. gyerekekkel szemben, ha gyenge teljesítményüket hanyagságnak, lustaságnak bélyegzi, akkor lemondanak arról, hogy a gyerekekben felkeltsék a másság iránti empátiát, a szándékok ellenére nyújtott gyenge teljesítmény miatti együttérzést. Amivel pedig szinte valamennyi gyerek szembekerül kisebb-nagyobb mértékben, de nem mindegy, hogy külső és ennek megfelelően idővel belső vigasszal vagy ezek nélkül. A Rút kiskacsa történet első része megismétlődhet az iskolai osztálytermekben is és jó esetben befejeződhet kint a Nagybetűs életben.

A szorongás és agresszió szabályozása ebben az életkorban már megy a gyerekeknek. Akinek ezzel problémája van az pszichológiai beavatkozást igényel és nem pedagógusi feladat. Persze minden gyerek csoportban előfordul időnként nyílt agresszió – veszekedés, olykor egy-egy ütésváltás, verekedés formájában. Ennek szokásos következménye általában a felnőttek részéről iskolai körülmények között a büntetés, megtorlás. Ami a gyerekek számára ilyenkor igazán segítő tud lenni az az, hogy megértsék saját magukat, azt, hogy miért is váltak agresszívvá. Ezt a folyamatot nevezhetjük akár tisztázásnak is. A megértés után jön a határhúzás, hogy ezt nem lehet tenni. Harmadik lépésben pedig segíteni szükséges abban a gyereket, hogy jóvátegye a tettét. Ha kár, fájdalom okozás volt, akkor a másik fél mondja el mi az, ami neki jól esne. Ezen a módon nem a büntetésen van a hangsúly, hanem azon, hogy az ember jóvá képes tenni azt, amit elrontott.

Szorongásos és agresszív tartalmak feldolgozásában a gyerek számára a szublimáció lehetősége segítő. Ez azt jelenti, hog ezeket a kellemetlen érzéseket alkotásban jeleníti meg - rajzban, mozgásban, szerepjátékban pl. A rajz a kisiskoláskor elején még fontos kifejezési eszköz lehet.

A latenciakort a pszichológiában szokták úgy is emlegetni, mint egy olyan életszakaszt, amiben szeretni tanulnak a gyerekek. A tökéletesség, a hibátlanság szertefoszló illúzióvá válik, kezd derengeni a gyerekeknek az, hogy se a szüleik, se a felnőttek nem mindentudóak, mindenhatóak. A gyermek már látja és elfogadja azt, hogy a körülötte élő, általa szeretett személyeknek, felnőtteknek és gyerekeknek vannak a jó tulajdonságaik mellett rosszak is, de a szeretete nem ezen múlik. Kritikusabbá válnak szüleikkel szemben - ez inkább a 9-10 évesekre jellemző tulajdonság – felfedezik kisebb-nagyobb hibáikat, ennek ellenére mégis kötődnek hozzájuk, mert szeretik őket. A gyerekek számára fontos az, hogy a felnőtt a kritikát miként fogadja. A megtorló, dühös reakciók nemcsak elijeszti a gyerekeket, de nem ad segítséget abban sem, hogy ők maguk hogyan viseljék el saját gyengeségeiket, illetve a kritikákat.

A személyiség fejlődése során az egyén a saját személyének az idealizációjától eljut a szülei idealizációjáig, innét a fejlődés abba az irányba halad, hogy az egyén lemondjon arról, hogy léteznek mindentudó, mindenható emberek és eljusson odáig, hogy önmagába bízva a saját képességei révén megvalósítsa a saját vágyait. Az idealizáció a fejlődés során segíti a gyereket abban, hogy biztonságba tudhassa magát, remélhesse, hogy a vágyait kielégítik mások. Minél kevésbé elégítették ki a gyerek vágyait, fejlődési igényeit az élete korai időszakában, annál nagyobb az esély arra, hogy fejlődése megakad, fenntartódik az idealizált,

omnipotens személyekbe vetett hite felnőtt korában is. Átlagosan egészséges fejlődés menet esetén a szülők idealizációjának megszűnése egy hosszú folyamat, ami a latencia periodus második felében veszi kezdetét. A kritikákkal szemben elfogadó, megértő, ugyanakkor a saját szempontjait is megmutatni képes szülői, illetve felnőtt viszonyulás támogatja az idealizáció fokozatos leépülését.

A kisiskolás gyerek előtt kitágul a világ, nemcsak az iskolában megszerezhető új készségek, ismeretek révén, hanem saját fejlettségük folytán jobban belelátnak a felnőttek életébe, képesek vélekedni róluk. Osztálytársakhoz mennek játszani, látják és érzékelik más apukák, más anyukák szokásait, más családok működését. Kíváncsivá teszik őket a különbségek, érdekesek ezek a számukra. A nagy különbség ugyanakkor ijesztő is, ha ez agresszív, erőszakos viselkedéssel társul.

Fontos a felnőttek számára, hogy tudatosítsák magukba ezt a tényt: a gyerekek számára érdekes a másság. A felnőttek a saját szorongásaik mentén képesek a mássággal kapcsolatos előítéleteiket átadni a gyerekeknek, akik erre azért fogékonyak mert az identitásuk, saját azonosság tudatuk még bizonytalan. Ez elsősorban a nemi identitásuk gyengeségében ragadható meg. A gyenge identitás szüli azt az igényüket, hogy nagyon megkülönböztessék magukat egymástól a fiúk és a lányok. Az identitásuk másik gyenge pontja abban ragadható meg, hogy magukat már nagynak tartják, legalábbis az óvodás, kisgyerekes korosztályhoz képest. Nem mindig érzik azt, hogy ők valóban elég nagyok-e, valóban rendelkeznek-e azokkal a képességekkel, ügyességekkel, amiket a felnőttek elvárnak egy már iskolás nagyfiútól, nagylánytól – ennek megítélésében a nagyoknak, a felnőtteknek kiemelt szerepe van.

A másságra, különbségekre tehát már élénken figyel ez a korosztály. A felnőtt segítségére szorulnak abban, hogy ez ne az éles lehatárolódás irányába vigye őket, hanem a hasonlóság el- és felismerése felé, ami az előítéletek ellenében hat. Így szerezhetnek tapasztalatot arról, hogy a bizonytalan önazonosság nem feltétlenül kell, hogy együtt járjon egy külvilágban létező „ellenséges, elítélt, leértékelt csoport” létezésének a feltételezésével. Saját félelmeik, gyengeségeik elviselésében úgy kaphatnak segítséget, hogy az előremutató, jó részeket hangsúlyozzák ki a számukra. A szociálpszichológia rámutatott a pozitív elvárások jelentős szerepére a gyerekek fejlődésében. Egy kutató csoport azt az információt adta a rossz tanulók egy csoportjáról a pedagógusoknak, hogy ők valójában nagyon okosak, intelligensek. Arra irányult a kísérlet, hogy egy szakmailag hozzáértő – nem megalapozott – vélemény segítségével a tanároknak pozitív elvárásokat építsenek ki és nézzék ennek hatását. Az eredmény elgondolkodtató volt: az érintett gyerekek teljesítménye jelentősen megnőtt, kikerültek a rossztanuló szerepköréből. A pszichológiában Pygmalion hatásként tartják ezt a jelenséget számon.

Az intézményi gyerek közösségek felnőtt vezetői a gyerekek számára szülőt helyettesítő személyek egyben. Minél kisebb a gyerek, annál inkább. A kisiskolás gyerekek számára a tanító nénik még anyai gondozói funkciókat is betöltenek, jól lehet szűkre szabott keretek között. A tanítók alkalmas személyek arra, hogy a gyerekek rájuk is átvigyük a szüleikkel kapcsolatos érzéseiket, elvárásaikat, ezért kiemelkedő szerepük lehet a gyerekek fejlődésében, ahogy azt a fenti szociálpszichológiai kísérlet is igazolta. A kisiskolás kor második felére kritikusabbá váló gyerekek őket se kímélik meg a kellemetlennek tűnő észrevételeiktől, ahogy a saját szüleiket se.

A Harry Potterről szóló regénysorozatban és a belőlük készült filmekben remek tárházát láthatják a gyerekek és felnőttek a különböző tanár típusoknak, akik a maguk módján reagálnak és viszonyulnak diákjaikhoz és a különböző csínytevéseikhez, kritikájukhoz. Még ha el is kezdődik kisiskolás korban a szülők, jelentős felnőttek idealizációjának a leépülése ez nem jelenti azt, hogy a külső események hatására meggyengülő felnőtt a gyerekek számára ne lenne ijesztő. Még szükségük van arra az érzésre, hogy számítani, támaszkodni lehet rájuk, hogy biztonságot tudnak nyújtani. A gyerekeket a fejlődésük, diszkrét személyes tapasztalataik indítják el a szülők, felnőttek fokozatos „trónvesztésé”-ben. Ha a saját, személyes apróbb kiábrándulások helyett a realitás mutatja meg a nagyok sérülékenységét az számukra ijesztő. A gyerekek ebben az életkorban még a munkanélkülivé válást többnyire a rosszul végzett munka következményének tartják. Így, ha szüleik ilyen helyzetbe kerülnek az számukra azt is jelenti, hogy anyjuk, apjuk rossz. Ez egy megrázó élmény lehet és az idealizáció folyamatát kívülről gyorsítja fel, ami a fejlődésük ellenébe hat. Ezek a tapasztalatok úgy tűnik, egyre több gyereket érintenek ma. Ha a szülők és a környezet a munkanélküliségre a gazdasági élet ÁTMENETI velejárójaként tud tekinteni, akkor a leértékelődés, ideálvesztés kevésbé történik meg. Az átmenetiség hangsúlyozása azt is jelenti, hogy lesz munka. „Most” nincs, de lesz! A gyerek saját teljesítményének megítélésében is ez egy segítség, most az ellenőrzőbe egyes került, de ha megtalálja a módját lesz benne újra jó jegy. Ha a rossz osztályzat nem rosszság, hanem időnként előforduló esemény, ha ennek megengedett az átmenetisége, akkor nem kell a saját önértékében sérülnie. Ahogy akkor sem, mikor egyik szülője elveszíti a munkáját. Nem kell azt éreznie, hogy ő egy rossz szülő rossz gyereke.

A kisiskoláskor érdekes és jelentős időszak a másság tolerálása szempontjából. Először nyílik lehetőség és esély arra, hogy a még gyenge identitás ne az előítéletes gondolkodás, az elutasítás felé menjen el a különböző gyerek és felnőtt csoportok megtapasztalásakor, hanem a kíváncsiság fenntartásának és a másság mögötti hasonlóság felfedezésének az irányába. Ennek létrejöttében a gyerekek a felnőttek segítségére vannak utalva. Szülők, pedagógusok, a kisiskolások által pozitívnak tartott, csaknem halhatatlan, de mégis egy kicsit gyenge, ugyanakkor ügyes, bátor, a nehézségekkel megküzdni tudó, az óvodáskorhoz képest realiztikusabb mese és filmhősök egyaránt közvetíthetik ezt számukra.